

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

انتشارات، شماره ۴۵۷

کارکرد سنت در شعر معاصر عرب

(بدر شاکر السیاب، خلیل حاوی، نازک الملائکه)

عبدالوهاب بیاتی، ادونیس، صلاح عبدالصبور)

تالیف:

دکتر احمد عرفات الضاوی

ترجمه:

دکتر سید حسین سیدی

عضو هیأت علمی دانشگاه فردوسی مشهد

ضای، احمد عرفات

کارکرد سنت در شعر معاصر عرب (بدر شاكر السياب، خليل حاوی، نازك الملائكة، عبدالوهاب بيّاتي، أدونيس، صلاح عبدالصبور) / تأليف احمد عرفات الضاوي، سيد حسين سيدى. — مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۴.
۲۴۰ ص. — (انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد؛ ۴۵۷)

ISBN 964-386-114-7

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

عنوان به انگلیسی: The function of tradition in modern arabic poetry.
کتابنامه: ص ۲۳۷-۲۳۹.

۱. نوگرایان و کهنه گرایان. ۲. اساطیر در ادبیات. ۳. شعر عربی -- قرن ۲۰ م. -- تاریخ و نقد. ۴. شعر عربی -- قرن ۲۰ م. -- مجموعه ها. الف. سیدی، حسین، ۱۳۴۱ - ، مترجم. ب. دانشگاه فردوسی مشهد. ج. عنوان.

۸۹۲/۷۱۶۰۹

۲ ض ۹ / ۲۲۸۷ PJA

۱۳۸۴

کتابخانه ملی ایران

۳۹۲۸۵-۸۴ م

کتابخانه ملی ایران

انتشارات، شماره ۴۵۷

کارکرد سنت در شعر معاصر عرب

تأليف

احمد عرفات الضاوي

ترجمه

دکتر سيد حسين سيدى

ویراستار علمی

دکتر عباس عرب

وزیری، ۲۴۰ صفحه، ۱۰۰۰ نسخه، چاپ اول، زمستان ۱۳۸۴

امور فنی و چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد

بها: ۱۷۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

۷	مقدمه مترجم
۱۳	مقدمه مؤلف
۱۷	درآمد
۱۹	موضع‌گیری در برابر سنت
۲۰	هویت سنت
۲۲	زمان و مؤلفه‌های سنت
۲۳	کارکرد سنت
۲۵	فصل اول: نمادهای سنتی در شعر پیشگامان
۲۷	مقدمه
۲۹	۱- نماد رنج
۶۰	۲- نماد گمراهی و انحراف
۷۱	۳- نماد رهایی
۷۷	۴- نماد انکار و رویارویی
۸۷	۵- نماد سازش و شکست
۹۳	۶- نماد خیزش
۱۰۵	۷- نماد عظمت گذشته
۱۱۱	فصل دوم: اسطوره‌ها در شعر پیشگامان
۱۱۳	مقدمه
۱۱۴	۱- اسطوره جهانگرد سرزمین‌های دوردست

۱۳۸	۲- اسطوره جهانگرد سرزمین‌های فرودین
۱۴۵	۳- اسطوره‌های خیزش و تولد
۱۵۱	۴- اسطوره‌های گمراهی و شهوت
۱۵۶	۵- اسطوره‌های فداکاری و ایثار
۱۶۰	۶- اشاره‌های پراکنده اسطوره‌ای
۱۷۱	فصل سوم: میراث متنی در شعر پیشگامان
۱۷۳	مقدمه
۱۷۳	۱- متن قرآنی در شعر پیشگامان
۱۸۸	۲- متن انجیل و تورات در شعر پیشگامان
۱۹۷	۳- متن اسطوره‌ای در شعر پیشگامان
۲۰۲	۴- متن شعری کلاسیک در شعر پیشگامان
۲۱۹	۵- ضرب‌المثل و گفتارهای سنتی در شعر پیشگامان
۲۲۲	۶- متن فولکلوریک در شعر پیشگامان
۲۳۳	فرجام سخن
۲۳۷	فهرست منابع

مقدمه مترجم

شعر معاصر عرب همچون دیگر عناصر اجتماعی جامعه عربی تحت تأثیر فرهنگ و تمدن غرب می‌باشد. البته تأثیرپذیری در حوزه‌های سیاست، تمدن مادی، فناوری و شیوه زندگی پیش‌تر از حوزه ادبیات رخ داده بود. در حوزه ادبیات هم شعر، پیش‌تر از نمایشنامه، قصه، داستان کوتاه و رمان با دستاوردهای جدید تمدن غربی آشنا شد. شعر معاصر در روند تأثیرپذیری از غرب و وفاداری به سنت، دو رویکرد متضاد یافت. رویکردی که به گذشته نظر داشت و رویکردی که به تجدد و نوسازی تمایل نشان می‌داد. نمایندگان رویکرد دوم عبارتند از: بدر شاكرالسیاب، خلیل حاوی، أدونيس و نازک الملائكة.

رویکرد نخست که به احیای سنت کلاسیک و نظام عروضی خلیل گرایش داشت، با احمد شوقی به اوج خود رسید. البته شوقی را می‌توان نئوکلاسیک نامید. چون در بیان و موضوع به مسائل جدید گرایش داشت. در دهه دوم و سوم قرن بیستم شعر عربی، خود را با کاروان شعر جهانی همگام ساخت و ناگزیر می‌بایست از تجربه‌ی شعری غرب استفاده کند. روند تقلید از شعر غربی ادامه داشت تا این که گروهی موسوم به گروه مهجر شمالی که در امریکای شمالی می‌زیستند و به مکتب رمانتیسم وابسته بودند، توانستند با ادبیات جدید غرب تعاملی آزادانه بورزند. آنها دریافتند که باید نوآوری بزرگی در موضع‌گیری، اسلوب، شکل و مضمون و بالاتر از همه تغییر در احساس شعری به وجود آید. در رأس این گروه جبران خلیل جبران قرار داشت. وی با نبوغ خاصی که داشت به خوبی توانست از عهده این تغییر برآید. وی با طرح واژگان جدید و تازه و ابتکاری تا حدی پیش رفت که سبک معروف به سبک جبرانی را به او لقب دادند.

به وسیله گروه مهجر شمالی بویژه جبران و رمانتیست‌ها تغییر اساسی در شعر معاصر عرب به وجود آمد. رمانتیسم جهان تازه‌ای را با غلبه عاطفه و خیال بر دیگر عناصر شعر برای شاعران عرب گشود. البته رمانتیسم عربی هم بتدریج دچار افراط‌گری شد و به نوعی ابهام در لفظ و خیال و موضوع دچار گشت.

در دهه سی بویژه در لبنان گرایش سمبولیک و رمزی ظهور کرد. این جریان مستقیماً تحت تأثیر سمبولیسم فرانسه در قرن نوزدهم بوده است. اوج این جریان زمانی بوده است که سعید عقل «المجدلیه» را در ۱۹۳۷ سرود که دیدار مسیح (ع) با مریم مجدلیه را به تصویر کشید.

با توجه به موضوع کتاب حاضر در باب سنت قومی یا فولکور و اسطوره‌ها - چه خرافی و چه تاریخی - باید گفت که شاعران معاصر از گنجینه سنت بهره‌های فراوان برده‌اند. برخی از این اسطوره‌ها در سنت قومی عرب ریشه‌دار بوده و گاه شاعرانی چون آدونیس از اسطوره‌های آشوری و بابلی و گاه از شخصیت‌هایی واقعی و تاریخی - دینی، چون حسین بن علی (ع) و حلاج و صفر قریش [عبدالرحمن داخل] - از حاکمان بنی امیه که از کشتار عباسیان علیه امویان جان سالم به در برد - بهره می‌بردند. شاعران مطرح در این اثر هر یک بخوبی از عهده به کارگیری عناصر فولکوریک و اسطوره‌ای در شعرشان برآمده و با نگاهی تازه از کارکردهای آن استفاده نموده‌اند. آنچه در زیر می‌آید نگاهی است گذرا به اندیشه و آثار و زندگی شاعران مورد بحث در این اثر.

۱- نازک الملائكة (۱۹۲۳-عراق)

شاعر نامبردار عراقی که در ۱۹۲۳ در بغداد در یک خانواده شیعی متولد شد. پدر و مادرش هر دو شاعر بوده‌اند. وی دانش آموخته رشته ادبیات عربی است ولی چند سالی در امریکا به مطالعه ادبیات انگلیسی پرداخت. شهرت نازک الملائكة در این است که شعر عربی را از بند و زنجیر عروض خلیلی آزاد نموده است. در اثر مهم خود به نام «قضايا الشعر المعاصر» به بیان آرای خود در باب شعر و تحولات فرم شعر عربی در دنیای جدید پرداخته است. شعر او شعری است لطیف و رمانتیک و تقریباً به دور از هرگونه ابهام؛ بر خلاف شعر آدونیس و خلیل حاوی که رمز و اسطوره در آن موج می‌زند. نازک الملائكة نیز مانند دیگر شاعران معاصر تحت تأثیر رمانتیک‌های غرب مثل «شلی» و «کتیس» می‌باشد. خود در مقدمه «سوگنامه زندگی و سرودی برای انسان» می‌گوید: «دیدم که شاعران اروپایی، شعرهای بلند، بسیار دارند و خواستم در زبان عربی این کار را تجربه کرده باشم».

مجموعه‌های شعری وی عبارتند از: عاشقة الليل (عاشق شب)، شطایو رماد (شراره‌ها و خاکسترها)، قرارة الموج (ژرفای موج)، شجرة القمر (درخت ماه).

۲- خلیل الحاوی (۱۹۲۵-لبنان)

او را می‌توان یکی از سه چهار شاعر مسلم معاصر دانست. شعر او سرشار از اسطوره‌هایی است که آن‌ها رابه خاطر جهانی بودنشان برگرفته است. درونمایه شعر او فلسفی است و به دغدغه‌های انسان معاصر می‌پردازد. او مجموعه شعری به نام «رودخانه خاکستر» [نهر الرماد] دارد که گرایش

اگرستانسالیستی در آن مشاهده می‌شود. از مجموعه‌های شعری معروف او «دریانورد و درویش» است که به توصیف بحران روحی عصر جدید در راه رسیدن به معرفت می‌پردازد. او در شعر «سدوم» به تصویرگری پیروزی مرگ بر زندگی و چیرگی یأس بر ناامیدی و شک بر یقین می‌پردازد. به کارگیری اسطوره در شعر حاوی فراوان است که نمونه روشن و آشکار آن استفاده از اسطوره سندباد است. کتابی به زبان انگلیسی در باره جبران خلیل جبران دارد. وی در رشته‌ی فلسفه از دانشگاه کمبریج مدرک دکترای گرفت و به نقد ادبی و ادبیات عربی هم دلمشغولی دارد.

۳- بدر شاكرالسياب (۱۹۲۶-عراق)

سیاب در روستای کوچکی به نام «جیکور» در عراق به دنیا آمد. در رشته ادبیات عربی به تحصیل پرداخت و با شعر شاعران رمانتیک عرب مثل الیاس ابوشبکه و علی محمود طه آشنایی داشت. پریشانی اجتماعی، اضطراب‌های خاص دوران جوانی و حال و هوای شعر رمانتیک‌ها و تأثیرات عصیان‌ی شعر بودلر، همه در پرورش روح سنت شکن او مؤثر بوده‌اند. با ورود به رشته ادبیات انگلیسی و آشنایی با رمانتیک‌های غربی مثل «وردز ورث»، «بایرون»، «کنیس» و «شلی» دریچه‌های تازه‌ای برویش گشوده شد.

سیاب را می‌توان پرچمدار شعر نو در ادبیات عربی دانست. وی تنها به شکستن اوزان عروض خلیل نپرداخت بلکه زبان شعر عربی را برای معانی جدید آماده‌تر کرد. سیاب نه تنها در ادبیات و بویژه در حوزه شعر دست به نوآوری و انقلاب زد، بلکه از حیث اجتماعی نیز در فعالیت‌های سیاسی مشارکتی جدی داشت. او که عضو حزب کمونیست عراق شده بود در شعر به مبانی التزام و تعهد پای‌بند بود. از ویژگی‌های شعر او به کارگیری اسطوره است. از جمله اسطوره‌های به کار گرفته شده در شعر سیاب روستای او جیکور است که از جیکور روستا تا جیکور مادر و جیکور رؤیاها و جیکور بهشت معصومیت گمشده و جیکور تمدن کشاورزی در برابر مدنیّت صنعتی نوسان دارد. مهم‌ترین مجموعه شعری او «سرود باران» نام دارد که برنده جایزه نیز شد.

۴- عبدالوهاب البیاتی (۱۹۲۶-عراق)

او متولد بغداد است که در ۱۹۵۰ نخستین مجموعه شعرش به نام «فرشتگان و شیاطین» را منتشر می‌کند. نخستین دیوان شعرش را به نام «ابریق‌های شکسته» به زیور طبع می‌آراید. درون مایه شعر او سفر و کوچ کردن است. این بدان جهت است که خود او بیشتر عمرش را در تبعید و آوارگی سپری

کرده است. بیاتی فقط شاعر نبود؛ هم به معلّمی و تدریس اشتغال داشت، هم روزنامه‌نگاری می‌کرد و هم به مبارزات سیاسی اشتغال می‌ورزید. از ویژگی‌های شعر او گسترش در حوزه‌های مختلف است. او در زندگی‌اش دغدغه‌ی آزادی داشت و بیشتر شخصیت‌های شعر او در رؤیای بازگشت به سر می‌برند. بیاتی در میان شاعران معاصر بسیار پرکار است. هم در سرایش مجموعه‌های شعری پرکار است و هم در اشتغال به اموری چون ترجمه. به عنوان برخی از مجموعه‌های او اشاره می‌شود: آتش و کلات، دفتر فقر و انقلاب، آن‌که می‌آید و نمی‌آید، اشعاری در تبعید، تجربه‌های شعری من، چشم‌های سگان مرده، مرثیه‌ای برای آفتاب حزیران.

۵- ادونیس (۱۹۳۰، لبنان)

از تغییر نام او (احمد علی سعید) پیداست که غرب زده‌ترین شاعر عرب است. هم با ادبیات غرب آشنا بوده است و هم در کتاب «الثابت والمتحول» به جریان‌های ثابت و متغیر در فرهنگ و اندیشه اسلامی پرداخته است. در ۱۹۵۰ وارد دانشگاه دمشق شد، مدرک لیسانس خود را در ادبیات عربی اخذ کرد و بعدها رساله دکتری‌اش را با نام کتاب فوق‌الذکر دفاع نمود. ادونیس در دو حوزه شعر و نقد، مشهور است. شعر او لبریز از رمز و اسطوره است. او نه تنها در شعر سنت شکن است بلکه معتقد است همه چیز در کشورهای عربی باید از هم فرو ریزد. او با انتشار دو مجله «مواقف» و «شعر» به بیان دیدگاه‌های مدرن در باب شعر پرداخت. ادونیس را ترکیبی از شاملو (به خاطر تجربه زبانی و کشف‌های زبانی او) و فروغ (به خاطر حالات و لحظه‌های زندگی یک روشنفکر عصر ما) و سپهری (به خاطر غرابت بیان و انحراف از نرم در تصاویر) می‌دانند.

۶- صلاح عبدالصبور (۱۹۳۱، مصر)

در میان شاعران تجدیدگرای مصر، وی از همه مشهورتر است. او متولد قاهره و فارغ‌التحصیل رشته ادبیات عرب از دانشگاه آن شهر است. وی به حرفه روزنامه‌نگاری هم اشتغال داشت. مهم‌ترین ویژگی شعر وی درام شعری است. «سوگنامه حلاج» او مشهورترین و موفق‌ترین درام شعری جدید عرب است. در ضمن طرفدار «رئالیسم سوسیالیستی» نیز است. او همانند بسیاری از شاعران عرب از رهگذر زبان انگلیسی با ادبیات غرب آشنا شده است. ویژگی شعری وی به سان دیگر شاعران نوگرا مثل بیاتی، سیّاب، نازک الملائکه است. از آثار وی می‌توان به «الناس فی بلادی» (مردم در سرزمین من)، «مأساة الحلاج» (سوگنامه حلاج)، «قراءة جدیدة لشعرنا القديم» (خوانشی جدید از شعر قدیم) و

«حیاتی فی الشعر» (زندگی ام در شعر) اشاره کرد.

کتاب پیش رو پژوهشی است محققانه در کشف اساطیر و سنت‌ها در شعر معاصر که با تتبع در دیوان شاعران نامبردار فوق‌الذکر قرائت تازه‌ای از شعر معاصر عرب به دست می‌دهد. نویسنده کوشیده است به نقد و بررسی سه حوزه نمادها، از قبیل نماد رنج، رهایی، رستاخیز، عظمت گذشته و اسطوره‌ها، مانند اسطوره‌ی سندباد، العاذر، حلاج، صفر قریش و در نهایت سنت دینی همچون قرآن، انجیل و تورات در شعر شاعران پیشگام عرب پردازد.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از تمام کسانی که به نوعی در انتشار این اثر، مددکار و مشوق این جانب بوده‌اند قدردانی کنم و خرسندی قلبی خویش را از کوشش‌های حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه فردوسی مشهد که مجدانه به نشر آثار همکاران، اهتمام می‌ورزد ابراز نمایم و همچنین تشکر ویژه‌ای داشته باشم از کارشناس محترم انتشارات دانشگاه (آقای مهندس قندهاری) که برادرانه و مجدانه هم و غم خویش را مصروف بر کار خویش و تسریع امور انتشارات دانشگاه می‌نماید و نیز از دست‌اندرکاران انتشارات دانشگاه که با صرف وقت و حوصله‌ای وصف‌ناپذیر، در بهبود کیفی آثار می‌کوشند سپاسگزاری کنم. از ویراستاران محترم کتاب، جناب آقای دکتر عباس عرب و جناب آقای دکتر اندیشه قدیریان که با ریزینی و دقت، به مطالعه متن پرداخته و نکات ارزشمندی را متذکر گردیده‌اند نیز سپاسگزارم.

سید حسین سیدی

زمستان ۸۴

مقدمه مؤلف

بنیان این پژوهش بررسی نقش سنت در شعر شش تن از سرایندگان پیشگام و در تحول قصیده مدرن عربی استوار گردیده است. البته پیش از این شش نفر نیز تلاش هایی از سوی بارودی، شوقی و اسماعیل صبری در تحول مضمون در چارچوب ساختار سنتی آغاز گشته و پس از آن هم از طریق تجربه مدرسه آپولو و گروه دیوان، کوشش هایی برای رهایی قصیده عربی از زیر بار سنگین سنت منفی و بازدارنده مالا مال از مبالغه های بدیعی و خیال ساده صورت گرفته بود. این مشارکت ها و اضافات بعدها در مصر و شام و عراق پی گیری شد و با توجه به گستره چشمگیر این تلاش ها می توان پیشگامی و طلعه داری این تحول را به شاعرانی غیر از شعرای پیشگام مطرح در این پژوهش [بدر شاكر السیاب، خلیل حاوی، نازك الملائكة، عبدالوهاب بیاتی، علی احمد سعید (آدونیس) و صلاح عبدالصبور] نسبت داد. اما این ناهمردگان کسانی هستند که در پیمودن مراحل سرنوشت ساز تحول ساختاری و محتوایی قصیده عربی در دوران جدید همگام بوده اند و تلاش ها و اضافات آن ها پیایی و به دنبال هم صورت گرفته است تا جایی که قصیده مدرن عربی با همت ایشان به سطح ساختاری تازه ای ارتقا یافت، این سرایندگان به بیان شعری نوین، افزوده های نیکو و مفیدی اضافه نمودند و شعر را به مرتبه ای از رشد و تعالی رسانیدند که توانست با کاروان عصر جدید هماهنگ گردد و به بخش مهمی از دغدغه های روزگار مدرن پاسخ دهد. سنت از مهم ترین مؤلفه هایی است که در این ساختار بندی تازه مشارکت دارد و شاید حضوری قوی تر از دیگر مؤلفه ها داشته باشد، اگر این نکته را نیز در خاطر آورید که این شش تن تقریباً به یک نسل تعلق داشته و از کشورهای مختلف عربی برخاسته اند*، آن وقت با ما در قبول شایستگی انتساب عنوان «پیشگام» به آنها همراهی می شوید بویژه

* - پیشگامان و طلعه داران این پژوهش عبارتند از:

- ۱- بدر شاكر السیاب (۱۹۲۶-۱۹۶۴) عراق.
- ۲- خلیل حاوی (۱۹۲۶-۱۹۸۲) لبنان.
- ۳- نازك الملائكة (۱۹۲۳-...) عراق.
- ۴- عبدالوهاب بیاتی (۱۹۲۶-...) عراق.
- ۵- علی احمد سعید (آدونیس)، (۱۹۳۰-...) سوریه - لبنان.
- ۶- صلاح عبدالصبور (۱۹۳۱-۱۹۸۱) - مصر.

که شعر این سرایندگان نمایانگر و دربردارنده پدیده‌ها و مضامین گوناگونی است که می‌طلبد از جنبه‌های مختلفی به بحث و ارزیابی گذارده شود؛ از جمله مهمترین عناصر شعری این پیشگامان، سنت است که البته تاکنون به شکل بایسته مورد بررسی ژرف و فراگیر قرار نگرفته و نقش آن در شکل‌گیری قصیده مدرن عربی تبیین نگردیده و تمام عناصر و مؤلفه‌های آن شناسایی و معرفی نشده است. هرچند می‌توان پژوهش‌های مفیدی در این زمینه را - همچون کتاب دکتر احسان عباس به نام «اتجاهات الشعر العربي المعاصر» که بخشی از آن با عنوان «موضع گیری در برابر سنت» به آن، اختصاص یافته، یا پژوهش علی عسری زاید در کتاب «استدعاء الشخصيات التراثية في الشعر العربي المعاصر» که تنها در باره یک مؤلفه سنتی یعنی شخصیت‌های سنتی است، یا پژوهش سامح الرواشد به نام «التراث في شعر البیاتی» که نویسنده به بررسی تمام مؤلفه‌های سنتی در شعر بیاتی و نقش آن در شکل‌گیری برخی از قصایدش پرداخته است و نیز پژوهش طراد الکبسی به نام «التراث العربي كمصدر في نظرية المعرفة والابداع في الشعر العربي المعاصر»؛ که به بررسی همه جانبه پدیده سنت در شعر جدید پرداخته است - از نظر دور نگاه داشت؛ اما پژوهش حاضر بر آن است تا به بررسی دقیق مؤلفه‌های سنتی تأثیرگذار در شعر شش تن از شاعران عرب بپردازد که در دوران جدید به عنوان پیشگام و طلعه دار نهضت سرودن قصیده مدرن عربی شناخته می‌شوند. تنها بخش مستثنای این پژوهش به شعر نمایشی صلاح عبدالصبور اختصاص یافته است؛ و استثنایی بودن آن بدین علت است که مؤلفه‌های سنتی، بویژه شخصیت‌های سنتی در گونه شعری برگزیده او با ویژگی‌ها و نشانه‌های واقعی آن هماهنگ است. پژوهش حاضر در پی کاوش و بررسی‌های دقیقی که در بازشناسی مؤلفه‌های سنتی پراکنده در دیوان این شش شاعر برجسته و نامبردار، انجام داد به تقسیم‌بندی ویژگی‌های رویکردی زیر، دست یافت:

- ۱- درآمد؛ به تبیین هویت سنت، زمان و کارکردهای آن پرداخته که عنوان اصلی آن «مفهوم سنت و موضع ناقدان، نوپردازان و اندیشمندان نسبت به آن» است.
- ۲- فصل اول تحت عنوان «نمادهای سنتی» است که عناصر آن به حوزه‌های مختلف سنتی، دینی، تاریخی و اسطوره‌ای وابسته است. با وجود این اختلاف، ساماندهی آن تحت عنوان‌های اصلی ممکن است ویژگی‌های مشترک و روابط آشکار میان آنها را اقتضا کند. این عناوین عبارتند از: نماد رنج، نماد گمراهی و انحراف، نماد رهایی، نماد انکار و ستیزه، نماد سازش و ناکامی، نماد خیزش و نماد عظمت گذشته. البته بسیاری از نمادهایی که در ساختار قصیده نقشی بر عهده نداشت، حذف گردید.
- ۳- فصل دوم تحت عنوان «اسطوره‌ها» که تحت عنوان‌های زیر نظم یافته است: اسطوره سندباد

در هزار و یکشب، اولیس در اودیسه، عجیب بن خصیب، یکی از پادشاهان هزار و یکشب و مجوسی‌ها که در پی نجم‌المیلاد به قدس آمده بودند؛ و اسطوره جهانگرد عالم‌زیرین (اسطوره جهان‌زیرین)؛ از عناصر آن دو عاشق به نام اورفیوس و یوریدیسیس از خدایان اسطوره‌ای یونان و سربروس، نگهبان درهای جهنم در جهان‌زیرین و برسفون که الهه اسطوره‌ای یونان به نام آپولو وی را ربود و به جهان سفلی آورد. اسطوره خیزش و تولد که از عناصر آن تموز بابلی و اوزوریس مصری و آدونیس فینیقی هستند و در اسطوره باروری به یک صفت ولی با نام‌های متفاوت حضور دارند؛ اسطوره گمراهی و شهوت که از عناصر آن تائیس، آدم، حوا و مار، میداس و طلا است. اسطوره ایشار و فداکاری که عناصر آن کونگای چینی و اسطوره دزد آتش (پرومته) می‌باشد. این‌ها، به اضافه عنوانی که تحت آن، اشاره‌های مختلف اسطوره‌ای با کم‌ترین تأثیری که در ساختار قصیده دارند، جای گرفته است.

۴- فصل سوم «سنت متنی» که به اقتباس‌ها و تضمین‌ها از قرآن و به کارگیری سنت متنی انجیل و تورات، سنت متنی اسطوره‌ای، سنت متنی شعری و سنت متنی ضرب‌المثل‌ها و سنت متنی فولکلوریک می‌پردازد.

نویسنده در تمامی این فصل‌ها می‌کوشد تا تأثیر عنصر سنت در ساختار قصیده و رابطه بین شاعر و عنصر سنتی، بویژه نمادهایی را که به کار گرفته است و میزان مطابقت عنصر سنتی در تجربه ابداعی ویژگی‌های آن در حوزه سنت اصیل و مقتضیات ساختار مؤلفه‌های سنتی در اثر ابداعی و رابطه آن با فکر شاعر را نشان دهد؛ آن‌گاه پژوهش با خاتمه نامدای که به تبیین نتایج و دستاوردهای پژوهشگر می‌پردازد، به پایان می‌رسد و فهرستی که در آن گنجانده شده است برای پی‌گیری جویندگان مفید خواهد بود.

نگارنده با تمام تلاشی که برای تحقق مقصود خویش به کار گرفته است، خود را وامدار دو صاحب‌نظر برجسته به نام‌های دکتر محمود سمره و دکتر احسان عباس می‌داند که از همان آغازین روزهای پژوهش، همراه و همگام او بوده و ضمن اصلاح لغزشهای نویسنده، وی را در طرح‌ریزی ویژگی‌ها و روش تحقیق یاری و ارشاد نموده‌اند؛ سعیشان، مشکور و اجرشان با حضرت سبحان باد.